

Válasz Csorba László, Kövér György és Pál Judit opponensi véleményére

Köszönöm opponenseim alapos bírálatát és azt, hogy alapvetően pozitívan vélekednek munkámról. Külön öröm számomra, hogy úgy gondolják: a magyar országgyűlés többek által feldolgozott történetéhez érdemben járultam hozzá új szempontokat érvényesítő könyvemmel. Az elhangzott felvetéseikre, kritikai megjegyzéseikre összevont formában szeretnék válaszolni.

Valóban nagy kihívást jelentett a kutatás és különösen a megírás folyamata: mennyiben lehet újat mondani ezen évszázados múlttal büszkélkedő, kiemelt jelentőségű intézményről. Engem elsősorban a falakon belül zajló „politikacsinálás” látható és láthatatlan folyamatai izgattak (pl. a döntéshozatali eljárások, a képviselői viselkedés és szerepfelfogás, valamint a mindennapi hivatali működés), és az érdekelt, hogy mindezek hogyan alakultak át a dualizmus öt évtizede alatt. Igyekeztem egyfajta „botcsinálta” antropológusként (diplomás politológusként?) bejárni a parlament épületét, ahogy azt egy újdonsült képviselő vagy a sokat látott Mikszáth is tette annak idején. Lényegében ez a szerepjáték és a korabeli sajtóban olvasható metaforák alakították ki az elbeszélés szerkezetét (a hatalom küszöbétől, a törvénygyáron át az aréna és a színház jelleg bemutatásáig). Ezzel persze nem vagyok egyedül, hiszen a nemzetközi szakirodalomban több példát is találhatunk az ilyen megközelítésre, igaz, döntően a jelenkori törvényhozó testületek vizsgálatakor (Marc Abélès, Emma Crewe, Jack Weatherford). Nekem azonban nem állt rendelkezésemre a törvényhozókkal készített interjúk sokasága, érthető módon működés közben sem tudtam megfigyelni a testület (a politikusi törzsek) viselkedését, ezért számos és egymástól eltérő jellegű forrás segítségével, kisebb-nagyobb mozaikdarabokból kellett megalkotnom a dualizmus kori képviselőház képét. Vegyes módszertannal végzett vizsgálataim, amit opponenseim frissebb személetű intézménytörténetként illetve kultúrtörténetként értékelték, valóban azt a célt szolgálták, hogy elemző módon bemutassam azt az ellentmondást, amely a virágkorát élő parlamenti intézmény illetve a válságba jutott magyar belpolitika között feszül (ahogy azt Kövér György jól vette észre). Mivel utóbbiról, azaz a politikátörténeti fejleményekről már sokan és sokat írtak, így én inkább az előbbire koncentráltam. Talán ezért támadhatott némi hiányérzet Csorba Lászlóban, aki hangsúlyosabb politikátörténeti értékelést várt volna tőlem, pontosabban a kormányoldal erőteljesebb kritikáját az obstrukció és a parlamenti erőszak kapcsán. Miközben ezt jelen könyv esetében nem éreztem feladatomban, kétségtelenül igaz, hogy a közélet alakításában a nagyobb felelősség mindig a többséget birtokló és kormányzó erőt terheli. A parlamenti botrányok politikátörténeti hátterével bővebben a Lónyay Menyhértről, illetve a korrupció szerepéről írott könyveimben foglalkoztam, ezért most csak egy-egy mondattal utaltam rájuk.

Úgy vélem, hogy az általam választott antropológusi megközelítésből fakad, hogy elsősorban a falakon belül lejátszódó rítusokra, eljárásokra és szerepekre, illetve a politikusokat körbevevő szimbólumokra összpontosítottam a figyelmem (ide értve a királyi páholy sorsát vagy a miniszteri székek elrendezését is). Ez a törekvés határozta meg a fejezetek sorrendjét: például a falakon kívüli klubélet és a döntéshozatali kiszolgáló apparátus bemutatása ezért került hátrébb. Mivel azonban minden összefügg mindennel, ezért hátrautalásokat

alkalmaztam, illetve a 27 ívnyi terjedelemben képest minimális mértékben bizonyos gondolatokat meg kellett ismételnem. A házelnöki szerepet több helyen kellett tárgyalnom, hiszen egyszerre volt az ülések vezetője és a házszabályok őre, illetve kormánypárti politikus és számos hivatali dolgozó munkáltatója. A mentelmi jogról pedig muszáj volt beszélnem a képviselők jogállásánál, a politikai erőszak kapcsán pedig már a konkrét mentelmi ügyek kerültek terítékre. Kétségtelen, hogy a jegyzőkről kevés szó esik és hivatalnokportréból is lehetne több, ahogy azt Pál Judit szövegében tette. Utóbbtól terjedelmi okokból tekintettem el, de éppen most készül az országgyűlési hivatal történetéről egy átfogó kötet, ahol ezeket a hiányosságokat igyekszem pótolni.

Ugyancsak tudatos döntés eredménye, hogy a Ház falain kívül zajló politikai élettel nem különösebben foglalkozom. Emiatt is lehet elnagyolt a választási rendszer vagy éppen a politikai elit rekrutációjának bemutatása, tehát mindazon körülmények, amelyek közepette eljutnak a politikusok az alkotmánytemplom kapujáig. Mentségem talán annyi lehet, hogy korábbi munkáimban magam is foglalkoztam (pl. a helyi elit vizsgálata kapcsán) e témákkal, de most úgy éreztem, hogy e részterületek szétfeszítették volna munkám kereteit. Ugyanis nem a politikai rendszer (azaz a parlamentarizmus) egészéről szól a könyvem, sőt nem is a politikai elit kollektív életrajzáról, csupán a parlament egyik kamarájáról. Persze tudom, hogy e téma lehatárolása nem lehet hermetikus, hiszen sok más intézményt és jelenséget kell érinteni (pl. királyi hatalom, kormánypolitika).

Elfogadom, hogy a szigorú értelemben vett társadalomtörténeti alfejezet a képviselők szociológiai karakteréről bővebb, alaposabb is lehetne. Ezt én is éreztem munkám során, megfogadtam például, hogy ha lehetséges, már nem Rudai Rezső 1930-as évekbeli adataira fogok hivatkozni, azonban egy sajátos helyzetben találtam magam. Az országgyűlési képviselők prozopográfiai kutatására ugyanis évekkel korábban szerveződött egy kutatócsoport az egri Eszterházy Károly Egyetemen, többek között Pap József és Pál Judit részvételével. Velük mindvégig igyekeztem szorosán együttműködni, de nyilvánvaló, hogy még nem publikált adataikat – a szakmai etika szabályait betartva – csak nagyon korlátozottan tudtam felhasználni, saját párhuzamos kutatást több ezer fő vizsgálatával pedig nem kezdhettem. Így is köszönöm Pap Józsefnek, hogy a legszükségesebb adatsorokat a rendelkezésemre bocsátotta. Gyaníthatóan tehát ez az a részterület ahol az elkövetkező években friss eredményeken alapuló elemzések látnak majd napvilágot, immár a helyi elitre vonatkozó megállapításokkal is kiegészítve. A helyzetet bonyolítja, hogy évek óta tart és talán a lezárása felé közeledik az Országgyűlés Hivatala finanszírozásával épített életrajzi adatbázis, ami – egyebek mellett – minden 19. századi követ illetve képviselő legfontosabb és történészek által ellenőrzött személyi anyagát tartalmazni fogja. Úgy gondolom, hogy ezek az adatsorok számos szakdolgozatnak és szaktanulmánynak képezhetik majd az alapját. Évek múlva pedig, ha sor kerül esetleg munkám második kiadására, akkor nekem is bővítenem kell, akár át is kell írnom ezt a fejezetet. Könyvemben tehát jobb híján maradtak a részben elavult összefoglaló adatok és összehasonlításként a számos európai országra kiterjedő nemzetközi kitekintés a Best-Cotta szerzőpáros könyve alapján.

Azt gondolom, hogy szintén csak ezen adatok és reménybeli elemzések fényében fogunk tudni pontosabban mondani a képviselők térbeli mobilitásáról, valamint pályáivuk is ekkor lesz

jobban típusokba rendezhető. Ennek ellenére igyekeztem hipotéziseket megfogalmazni, ami talán elkerülte opponenseim figyelmét. Részben Pál Judit egyik tanulmányára támaszkodva a következőket írom (125-126. oldal):

„A dualizmus öt évtizede alatt érezhetően kialakult a választókerületek – eddig a korszakkal foglalkozó történészek által még kevésbé elemzett – presztízs-rangsora és a politikusok választási piaca is. A növekvő népszerűségű politikusok rendre a jelentősebb (például központi fekvésű) kerületek felé áramlottak, míg a választókerületek egymással versenyezve próbálták átcsábítani minél nagyobb – vélt vagy valós – befolyással rendelkező honatyákat (például kormánytagokat, pártvezéreket vagy más „hírességeket”). Különösen feltűnő ez a stratégia az ország peremén elhelyezkedő választókerületek esetén. Kárpátalján vagy a Székelyföldön egyre növekvő számban indítottak országosan ismert személyeket a hatékonyabb érdekérvényesítés reményében (nem mellékesen, a századfordulón ennek a két régiónak a képviselői nyomásgyakorló akcióba kezdtek a kormányzati támogatások érdekében). Azaz, nem csak a kudarc, de esetenként a népszerűség is eredményezhetett vándorlást az ország politikai térképén.”

Majd ugyancsak a képviselői életutakat feldolgozó statisztikák cáfolhatják vagy erősíthetik meg azt az állítást („régisztereotípiát”, ahogy Kövér György nevezi), miszerint 1875-ben az új kormánypárt több mint felét a vármegyei szolgabírók adták. Egyelőre én a kortárs Halász Imre közigazgatástörténeti visszatekintését tudtam alapul venni: szerinte a 329 kormánypártiból 176 korábban szolgabíró volt. Ennek egyébként nem mondanak ellen Benedek Gábor tanulmányai, aki alapvetően a központi hivatalnoki kar (és nem a képviselők) rekrutációját vizsgálta. Saját kutatási eredményeim is a szolgabírói pozíció fontosságát állapították meg mind a helyi, mind az országos karrierek szempontjából. Kövér György egy másik sztereotípiát, jelesül a „jogásznemzet” szerepeltetésének sem igazán örül. Márpedig ettől több okból sem tekinthettem el: meghatározta ugyanis a képviselőházzal alkotott külső képet, de gyaníthatóan a politikusok jelentős részének identitását is, továbbá a parlamenti nyelvezeten, szónoki stíluson is rajta hagyta bélyegét. Nem is beszélve a politikai elit iskoláztatási mintáiról és tanulmányaik hiányosságairól. Több korabeli forrást idézek annak igazolására, hogy a karakterjegy jelen volt a közbeszédben, valamint kritikaként fogalmazódott meg a mélyebb közigazgatási ismeretek hiánya is (pl. 325. o.). A pénzügyekhez értő szakpolitikusok jól látható csoportot képeztek a képviselői eliten belül. Mindazonáltal magam is elismerem, hogy *„a jogi tárgyak hagyományosan kiegészültek az ügynevezett államtudományok oktatásával. A politikai elit jövőbeni tagjai tehát például az alkotmányjog mellett politikatudományt, statisztikát, közigazgatást is tanultak a budapesti és a kolozsvári egyetem jogi karán.”* (100. o.) A személyes források alapján azonban úgy tűnik, hogy az egyetemen így-úgy elsajátított elméleti közigazgatási ismeretek sokaknál passzív tudásanyag maradt. Nyilván a szigorodó összeférhetlenségi szabályok is távolították egymástól a politikusi hivatást és a gyakorlati gazdasági tevékenységet.

Újszerűnek gondolom a politikusi professzionalizáció középpontba állítását és a hivatásos politikusok típusainak feltérképezését a nemzetközi példák nyomán. Egyelőre azonban magam is csupán elemzési kísérletnek nevezem a hosszan szolgáló képviselők tipologizálását. Nyilván átfogó életrajzi vizsgálatok majd a hátsópados képviselők szürke táborát is leszűkíthetik, bár én nem tartom eretnek gondolatnak, hogy a legalább két évtizeden át a parlamentben ücsörgő honatyák között jelentősen nagyobb számban fordulhattak elő az ilyen

típusú figurák (bólogató Jánosok). Pál Judit kérdésére válaszul pedig jelzem: az érdekkijáró politikus típusa és a profi politikus karaktere között van átfedés, de korántsem azonos egymással a két csoport. Az érdekkijárás bizonyos mértékig hivatali kötelesség, tehát sokkal szélesebb körre volt jellemző. Ugyanakkor a sikeres és ismétlődő érdekkijárás bebetonozhatta a honatyát az adott választókerületbe.

Lezárva immár ezt a gondolatsort, csupán azt említem meg, hogy én is jelzem: mennyi izgalmas lehetőség rejlik még e témában a dualizmus kutatói számára (lásd például a különböző nyomásgyakorló csoportok feltérképezését vagy a pap-képviselők magatartásának elemzését). Az eddig elmondottak zöme azonban az elitkutatás feladata, munkám célja pedig nem ez volt.

Áttérve a nemzetiségi képviselet kérdésére, úgy érzem, hogy Pál Judit túlzottan szigorú a mondataimmal kapcsolatban, és mintha engem is „a magyar történetírásban meggyökeresedett tévhit” terjesztői közé sorolna. Igyekeztem pedig árnyaltan fogalmazni és kifejezetten ügyelni arra, hogy a kormánypárti oldalon politizáló nemzetiségi képviselőkről is szót ejtsek. Jelezve például, hogy a Tisza István vezette Munkapártban hét román is mandátumhoz jutott, vagy hogy a 45 éven át képviselő román Mihályi Péter (Petru Mihali) mindvégig a kormánypártot erősítette. Az optikai csalódást minden bizonnyal az okozza, hogy értelemszerűen hosszabban kellett írnom a magyar országgyűlésben megszerveződő önálló nemzetiségi képviselőcsoport(ok)ról, hiszen az etnikai érdekek határozott, jól látható képviseletét mégiscsak ők vállalták fel. Mindazonáltal nagyon köszönöm Pál Juditnak, hogy felhívta a figyelmem Ovidiu Iudean angol nyelvű munkájára, ami sajnálatos módon visszhangtalan maradt a hazai szakirodalomban. Utólag átnézve az életrajzgyűjteményt és az azt kísérő elemzést, megállapítható, hogy az utolsó szűk négy évtizedben 6 és 11 fő között mozgott a kormánypárti román honatyák száma parlamenti ciklusonként (ez a mandátumoknak alig több mint 2%-a). Szociológiai jellemzőik pedig lényegesen nem különböznek a képviselőház átlagától. A vizsgálat tehát szerencsére nem írja felül a megállapításaimat, ám ez a téma is alaposabb kutatásokat igényel még a történészekről (pl. ténylegesen milyen szerepet is játszottak a parlamenti életben a kormánypárti nem magyar ajkú képviselők). Némileg bővebb tudással a szász honatyákról rendelkezünk, akikről – Pál Judit véleményével egybehangzóan – a következőket állapítom meg: *„bármely oldalon is üljön a parlamenti patkóban a 10-13 szász honatyá, szülőföldjük érdekében képesek voltak a közös fellépésre. Helyben fontos ügyekben sikerrel érvényesítették akarataikat (különösen összehasonlítva más nem magyar ajkú politikusokkal)”*. (228. o.) Ilyen lehetett a szász iskolák fennmaradása, ugyanakkor például a Lex Apponyi nemzetállamépítő törekvéseit természetesen ők sem tudták megakasztani.

Végül Mikszáth Kálmánra szeretnék kitérni. Ha jól értem Csorba László fejtegetését, egyetért Mikszáth országgyűlési karcolatainak történeti forrásként való felhasználásával. Már kutatásaim elején tisztába jöttem azzal, hogy Mikszáth sajátos szerepe nem maradhat ki a készülő könyvből, hiszen alakja szinte összeforrt a képviselőház világával, ráadásul a politika szereplői időnként reflektáltak is a cikkeire. Igyekeztem azonban tudatosan ellenőrizni magam, miközben írásait felhasználom. Mivel szemtanúja volt a falakon belül lejátszódó folyamatoknak és kiváló érzékkel és szellemes tömörséggel ragadta meg a szinte láthatatlan

változásokat (a bizottsági rendszer térnyerését, az ellenzék csapdahelyzetét, a színpadi jelleg erősödését, a sajtónyilvánosság növekvő súlyát, stb.), valamint többször reagált saját helyzetére is (ti. író-újságírói és politikusi szerepének konfliktusára), ezért minden módszertani óvatosság ellenére sem mondhattam le karcolatairól – objektív forrásnak azonban természetesen nem tekinthettem. Nem kevés idő ráfordításával igyekeztem átolvasni a karcolatok kritikai kiadásának három tucatnyi kötetét és kijegyzetelni minden olyan bekezdést, ami az országgyűlés működésére vonatkozó elemzői megfigyelést tartalmaz. Ezt követően pedig – amennyiben lehetett – összevettem más típusú forrásokkal (pl. a képviselőházi naplóval, levéltári iratokkal, életrajzgyűjteményekkel). Azt vettem észre, hogy minden szépirodalmi túlzás ellenére, megállapításainak zöme igazolható vagy legalább valószínűsíthető, elbeszélései azonban többet árulnak el a politika rejtett működéséből a hivatalos dokumentumoknál. Ugyanakkor arra is vigyáznom kellett, hogy egy jól használható, átfogó, de mégis koncentrált kézikönyvet készítsek, amit az anekdotikus történetek, humoros életképek könnyen szétfeszíthetnek. Bizonyos mértékig az elbeszélés kordában tartását is szolgálja a könyvben található 36 táblázat és további két ábra a pártok üléstermi elhelyezkedéséről, amiket eredeti források alapján külön meg kellett rajzoltatni, a témával foglalkozó szakirodalom ugyanis korábban ennek nem tulajdonított jelentőséget.

Még egyszer szeretném megköszönni opponenseimnek az értő bírálatokat. Azokat a kisebb észrevételeket és javaslatokat, amelyekre nem válaszoltam tételesen, elfogadom és igyekszem azokat későbbi munkáimban hasznosítani (pl. Kövér Györgynek a zárt ülések szerepére vonatkozó kiegészítését és Csorba László pontosítását a király házfelosztási jogáról).

Budapest, 2022. október 3.

Cieger András